

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Advent 2013

Stilte

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
18e jaargang nr. 1, Advent 2013

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1
Bron in Estland 1
Thema: Stilte 2
Serie: Op de groei 12
Kersttijd 16
Levensbericht 19
Bestuur en instellingen 21
Berichten uit de gemeenten 23
Allerlei 24
Internationaal 26
Boeken 29
Aankondigingen 31
Gestorvenen 32
De gemeenten en hun geestelijken 33

Redactie

Nelle Amons, Jolanda van Dam, Jos van Damme,
Jolanda Gevers Leuven, Marianne de Nooij,
Marjolein te Pas

Redactieadres

In beweging, p/a mw. J. van Dam,
Putterweg 64, 3851 GE Ermelo
tel. 0341-550606
nieuw e-mail adres:
inbeweging@christengemeenschap.nl
Ook voor inlichtingen over abonnementen

Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 06-10298186
e-mail: josvandamme@chello.nl
banknr. NL36INGB0009185951, BIC: INGBNL2A,
t.n.v. In beweging, 6721 BW Bennekom

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata

Paasnummer 1 februari 2014
Pinksternummer 1 april 2014
Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@christengemeenschap.nl).
De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te plaatsen.

Illustratie omslag: "Stille vlam"

De Christengemeenschap in Nederland en Vlaanderen Adressen en tijden van diensten

M=mensenwijdendienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmaticheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 1825 AT, 0226-345319
M zo 10, di 9, do 10, za (info), K zo 9 (info)

Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 1081 HL,
020-6420769, bgg 4414949, M zo 10, wo 9,
do 10, za 9 of 11 (info), K zo 9.30 (info)

Antwerpen, H. Consciencelaan 107, B-2640 Mortsel,
03-4406821, M zo 10, wo 9.30, do 9.30 (info),
vr 9.30, K zo 9.30 (info)

Arnhem, Brugstraat 5, 6811 MB, 026-3621769
M zo 10 (info), do 9.00 (info), K zo 9.30 (info)

Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 2517 EG,
070-3634898, M zo 10.15, wo 10 (info),
vr 10.30 (info), K zo 9.30

Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 3972 EJ,
0343-758838, M zo 10.30 (info), di 9.30 (info),
do 9.30, K zo 10 (info)

Eindhoven, Dorpstraat 122, 5504 HL, Veldhoven,
040-2221009, bgg 2520498, M zo 9.30 of 10.45
(info), wo 9.30 (info), vr. 9.30 (info), K zo 10 (info)

Het Gooi, Veldweg 1, Bussum, 1404 CV, 035-5417957,
bgg 6563160, M zo 10, do 10 (info), K 11.15 (info)

Groningen, Lauwersstraat 3, 9225 HD, 0592-347059,
bgg 0594-659558, M zo 10.30 (info), do 10 (info),
K zo 10 (info)

Leeuwarden, Droevendal 9, 8911 KK, 0594-659558,
M zo 10.30 (info), wo 9.15 (info), K zo 9.45 (info)

Leiden, Vestestraat 49, 2312 SW, 071-5727618,
bgg 071-5121459, M zo 10.30 (info), do 10 (info),
K zo 10 (info)

Meppel, Catharinastraat 44, 7941 JG, 0522-452699,
bgg 0521-578178, M zo 10.15 (info), wo (info),
K zo 9.45 (info)

Middelburg, Lange Noordstraat 62 (geen postadres),
0118-591628, bgg 583352, M zo 10 (info),
K zo 9.15 (info)

Rotterdam, Lumeysstraat 33, 3039 ZN, 010-6652586,
bgg 4612203, M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30,
vr 7.30, K zo 10

West-Brabant, Minckelersstraat 27 (geen postadres),
Breda, 076-5422983, bgg 5021945, M za 9.30 (info)

Zeist, van Tetslaan 4, 3707 VD, 030-6913868,
bgg 6921173, M zo 10.30, wo 9, do 8, vr 10 (info),
K zo 9.30

Zutphen, Badhuisweg 27, 7201 GM, 0575-541288,
bgg 0575-787294, M zo 10.30, di 9.15 (info),
do 9.15 (info), K zo 10 (info)

Landelijk secretariaat: 070-3451506
Groot Hertoginnelaan 4
2517 EG Den Haag
E-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl
Website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

De leden van het orkest komen een voor een binnen en nemen hun instrument ter hand. Onafhankelijk van elkaar beginnen zij te spelen, ieder voor zich. Een kakofonie ontstaat, terwijl het publiek rumoerig de concertzaal binnenkomt. Dan verrijst de hoboïst, blaast een toon en wandelt door het orkest. En de blazers, de strijkers, de paukenist, de harpist; allemaal stemmen zij met hem in, totdat er één welluidende toon klinkt en dan wordt het stil... Een bijzonder geconcentreerde stilte ontstaat, vol van verwachting. Orkest en publiek wachten op wat komen gaat, op degene die het concert in goede banen leiden zal.

In de decembermaand gebeurt er iets bijzonders in onze wereld vol chaos en kabaal. Ervaarbaar wordt een trilling, een toon die om instemming vraagt. Is het de stem van Johannes die 'zacht doordringt in het tegenwoordige'? Roept deze wegvoorbereider ook in deze roerige tijd de mensen op om de gedachten en gevoelens meer op elkaar af te stemmen? Bewust stil te worden, in verwachting van degene die komen wil, om het leven van mensen te dragen en te ordenen?

In dit themanummer hebben de verschillende auteurs gezocht naar woorden om stilte uit te drukken. Zij hebben geprobeerd te schrijven over het beluisteren van de stilte in de natuur, in hun zelf en in de muziek. Een stilte, waarin het goddelijke resoneren kan.

Marjolein te Pas

Bron in Estland

Aan de rand van de weg zagen we het bord 'Odallätsie allikat'. Die naam maakte ons nieuwsgierig, wat zou er bij zo'n klankrijke naam horen? We liepen een stukje de bossen in. De weg achter ons was verlaten, er kwam nauwelijks verkeer. Toen stonden we onverwacht voor een verrassing: voor ons lag een stil watertje. Het was niet diep en de bomen spiegelde zich helder in het roerloze oppervlak. Maar daaronder was een immense beweging: zand werd opzij geduwd door een voor ons onzichtbare en onhoorbare kracht. Met het zand dreven takjes mee, die ook werden verplaatst door de onzichtbare stuwing uit de aarde. Het zand kolkte op als mini-vulkanen. Overal waar de bron, want dat was het, de ruimte kreeg, werd de aarde schoongeveegd van oude takjes. Er ontstond een open plek, waardoor de bron zelf steeds meer zichtbaar werd. En tegelijk stonden we hier aan de oorsprong van een rivier, die zich door het bos slingerde.

Zou het mogelijk zijn, de eigen ziel zo stil te laten worden als dit wateroppervlak? En zou het dan kunnen zijn, dat van onder dat stille oppervlak die bron beleefbaar kan worden, die alles wat stevig en vast lijkt in beweging brengt en schoon veegt? Die bron, die een rivier kan worden en leven brengt in het bos van mijn leven?

Marie-Hélène van Tol, gemeente Arnhem

'Stil nu, stil nu, maak nu geen gerucht ...' Dit lied, dat de kinderen zingen in de Adventtijd, maakt duidelijk waar het bij de geboorte van het Kerstkind op aan komt: dat je uiterlijk en innerlijk zo stil wordt, dat je kunt horen dat het al door de lucht ruist, het Kerstkind, dat er heel zachtjes aan komt. Benedict Steensma (93 jaar) vertelde aan Jolanda Gevers Leuven over wat de stilte haar bracht in het cisterciënzer klooster waar zij als jonge vrouw intrad. Musicus Yvo de Mul verkent in zijn bijdrage het geheim van de stilte in de muziek. Over het zwijgen van Zacharias, toen zijn vrouw Elizabeth in verwachting was van hun kind Johannes, schrijft Marjolein te Pas in samenhang met persoonlijke ervaringen, opgedaan aan het al dan niet in staat zijn om te zwijgen.

Stilte in het benedictijner leven

door Jolanda Gevers Leuven (gemeente Zeist) in gesprek met Benedict Steensma

Van oudsher hebben mensen de drukte en het zedelijk verval van de bewoonde wereld de rug toegekeerd en zich teruggetrokken in de woestijn, in grotten en later in kloosters, om in afzondering en stilte een spiritueel leven te leiden. Vlak na de Tweede Wereldoorlog waren er veel intredingen van vooral jonge mensen die na het oorlogsgeweld en alle gruwelen die de oorlog met zich had meegebracht een totaal andere richting aan hun leven wilden geven. Een van hen was Benedict Steensma, die nu in Huize Valckenbosch woont. Voor haar was het niet zozeer de oorlogsellende die haar die overstap deed maken, maar een groeiende behoefte aan een contemplatief leven (hoewel ze opgevoed was zonder religie). Ze wilde in contact komen met God door een leven te leiden waar je innerlijke rust en stilte voor nodig hebt, een rust die je in het dagelijkse leven van de huidige maatschappij met bijvoorbeeld een groeiende familie en drukke baan niet zo maar vindt.

"De innerlijke stilte bewaren, midden in het lawaai. Open, stille, vochtige teelaarde blijven, in de vruchtbare duisternis waar de regen valt en het zaad kiemt – hoe velen er ook zijn, die in het droge daglicht over de velden trekken, alles vertrappend in wervelend

stof." Dit prachtige beeld van innerlijke stilte is van de mysticus Dag Hammarskjöld (1905-1961) die als secretaris-generaal van de Verenigde Naties midden in het – toen ook –

Benedict Steensma

De Borobudur

hectische leven van onze tijd stond. Een toestand als die van een omgeploegde akker waarin zaad is ingezaaid, dat door de nachtelijke regen tot ontkiemen kan komen: een wijd openstaan voor het andere en nieuwe, voor dát wat je uit andere sferen geboden wordt. Deze innerlijke stilte is voor Hammarskjöld van levensbelang geweest.

Er zijn vele soorten van stiltes: dreigende, onheilspellende stiltes, waarbij de wereld haar adem lijkt in te houden, zoals velen beleefden vlak voor de Nazi's in 1940 Nederland binnenvielen. Er zijn drukkende, beklemmende stiltes, bijvoorbeeld bij een zonsverduistering of vlak voor een vulkaanuitbarsting of aardbeving als ook de vogels zwijgen. En wie het overlijden van iemand heeft meegemaakt, weet hoe intens de stilte is als het leven in een ademzucht geweken is. Maar er is ook een heilige, verwachtingsvolle stilte, die we in de Adventstijd kunnen beleven, als God naar ons toe komt.

In de stilte ontstaat ruimte voor gesprek met en overdenking van het Hogere. In de Middeleeuwen bloeiden de kloosters. Een deel van de kloosterlingen richtte zich op de binnenwereld: de zwijgende, contemplatieve kloosterorden. Een ander deel legde een basis voor de huidige maatschappij door zich naast het bidden en mediteren op de buitenwereld te richten. Door deze laatsten werden kloosterscholen en universiteiten gesticht, zieken

verzorgd en door hen nam de bouwkunst een hoge vlucht.

Onwetendheid is ook stilte

Benedict Steensma bracht haar jeugd aanvangkelijk door in het voormalige Nederlands-Indië, in de schaduw van de Borobudur. De rust die nog voelbaar is rond dit eeuwenoude boeddhistische heiligdom op Java en rond de ruïnes van oude hindoetempels en de herinnering aan het spirituele verleden hebben toen al iets in haar wakker geroepen. Het was een vredige tijd, vooral door de vriendelijkheid en ingetogenheid van de inlanders en bedienden in huis.

De crisis van 1933 maakte een einde aan het leven in Indië, toen ook de fabrieken van de handelsonderneming waar haar vader werkte gesloten moesten worden. In Holland ging ze naar de middelbare school en volgde daarna in de oorlog een opleiding middelbaar Frans en een secretaresseopleiding. Haar ouders bezaten geen radio, dus geen radio Oranje en ook ondergrondse krantjes heeft ze niet onder ogen gekregen. Ze had dus weinig idee van wat er elders in de wereld was voorgevallen. Terugkijkend was deze periode een eerste stilte-ervaring; onwetendheid is ook stilte.

Door een vriendin kwam ze in aanraking met het katholicisme en werd katholiek. Tijdens de eerste naoorlogse jaren toen ze in Parijs bij de

De cisterciënzer abdij in Berkel-Enschot

Nederlandse ambassade werkte en een korte periode bij de KLM in Brussel, groeide haar behoefte aan spiritualiteit en bezon ze zich op het leven in een contemplatief klooster. Ze had De Louteringsberg van Thomas Merton gelezen, een boek over het leven in een trappistenklooster, waarin stilte en stilzwijgen het leven bepalen. Thomas Merton (1915-1968) was trappist en een belangrijke katholieke theoloog, dichter en schrijver. Als voorstander van de oecumene had hij contacten gelegd met de Dalai Lama, Thich Nhat Hanh en andere vertegenwoordigers van wereldgodsdiensten. Hij was een man die ook midden in het hectische leven stond en dit toch kon verbinden met zijn levensbehoefte om een verbinding te vinden met “iets onzegbaars, iets niet menselijks meer, dat boven je staat”. Over de contemplatie zei hij: “Het is gebrui-

kelijker dat de geest de contemplatie niet leert van God in een plotselinge flits, maar in heel geleidelijke stappen. Feitelijk zal contemplatie nooit geleerd worden zonder het zware basale werk van lang en geduldig streven en langzame vooruitgang in de donkerheid van naakt geloof. Want een paar – zij het ook intense – flitsen van de geest van inzicht en wijsheid maken een mens nog niet contemplatief in de ware zin van het woord; contemplatief gebed komt slechts dan overeen met de werkelijkheid die het aanduidt wanneer het in meer of mindere mate tot een gewoonte geworden is.”

Het zal niet iedereen die de roeping volgt om in een contemplatief klooster in te treden gemakkelijk afgaan om zwijgend door het leven te gaan en als er gesproken mag worden de woorden zorgvuldig af te wegen en niet meer

Spreek alleen als het iets verbetert aan de stilte.

Mahatma Gandhi

te zeggen dan nodig is. Velen voelen zich aanvankelijk eenzaam. Maar langzamerhand kan een gevoel ontstaan dat er een stilte ontstaat die je draagt en weer later, dat er een levende stilte ontstaat: de levende stilte van al het zijnde.

Stilte is een leerschool

In de cisterciënzer abdij van Berkel-Enschot waar Benedict bij de trappistinnen intrad, werd geleefd naar de kloosterregel van de heilige Benedictus van Nursia, uit de zesde eeuw. Deze Regel was in de Middeleeuwen de beroemdste en invloedrijkste leefregel voor monniken. Met name de benedictijnen, cisterciënzers en trappisten volgen deze leefregel. Het is niet alleen een leidraad tot een beschouwend leven, maar ook een gedragscode die ongeveer alle terreinen van het menselijk samenleven bestrijkt. Naar het woord van Christus: "Gij moet altijd bidden", wordt het werk, dat bestaat uit eenvoudig huishoudelijk werk of het verzorgen van de moestuin en boerderij in stilte en biddend gedaan: ora et labora, bid en werk. Labora omdat het dagelijks brood verdiend moet worden. Toch worden iedere dag vol overgave de getijdengebeden en een hoogmis gezongen; het was de taal van de oude mis die Benedict indertijd diep raakte.

Onder 'bidden' wordt ook het zingen van psalmen en gezangen verstaan, hoewel voor echt bidden geen woorden nodig zijn. Stilte is de grondtoon van ons leven en 'God is in de stem van de stilte' (1 Koningen 19). Stilte is universeel, zij is van niemand en van ons allemaal. Zij verbindt mensen met elkaar, ongeacht cultuur, religie of politieke overtuiging.

Maar stilte is een schaars artikel geworden in onze luidruchtige, jachtige maatschappij. Om de innerlijke stilte te bereiken moet je ontspannen en tot rust komen, zodat je woerdeloos open kunt staan voor God. Het typische is dat je in feite niet met stilte bezig bent tijdens de uren van het zwijgende en zingende bidden, je zoekt Christus; de stilte is een hulpmiddel bij het zoeken naar God, niet het einddoel. Stilte op zich is niets. Met en in stilte leven is een leerschool waarin je jezelf leert kennen en een idee kunt krijgen van je levensweg; het is een toetsing van je roeping.

De melodieën van de gezongen gebeden zijn ontstaan vanuit teksten die aanvankelijk gereciteerd werden. Het is Advent en dan gaan de gedachten uit naar Maria, de moeder van Jezus. Zo is misschien het Magnificat ontstaan, de lofzang van Maria, toen zij zich echt realiseerde dat zij in verwachting was van iets onzegbaar groots en wijds en het spreken van haar dankgebed overging in zingen:

'Wijd wordt mijn ziel en prijst de Heer en juichend verheugt zich mijn geest in God, mijn heiland. Want Hij heeft omgezien naar de geringheid van zijn dienstmaagd. Heilig is zijn naam. Zijn mildheid stroomt van geslacht tot geslacht op hen die Hem vereren.'

Het samenvallen van verwachting en stilte vind je in de Adventstijd. Het past bij de figuur van Maria die 'alles in haar hart bewaarde'. De innerlijke stilte bewaren, midden in het lawaai. Open, stille, vochtige teelaarde blijven, in de vruchtbare duisternis waar de regen valt en het zaad kiemt ...

*De vrucht van de stilte is het gebed.
De vrucht van het gebed is geloof.
De vrucht van het geloof is liefde.
De vrucht van de liefde is dienstbaarheid.
De vrucht van dienstbaarheid is vrede.*

Moeder Theresa

Stilte in de muziek, muziek in de stilte

door Yvo de Mul (musicus, gemeente Het Gooi)

Afgelopen zomer wandelden wij hoog in de Sloveense bergen. Geen wind, geen bomen, wel veel bloemen. Het landschap daar is grotendeels ongerept, soms alleen een flauwe aanduiding van een pad. Sta je stil, dan is het ook stil, echt stil. Wat je dan kunt horen is het geluid van de stilte. Stilte is moeilijk te horen, daar moet je de tijd voor nemen. Wat je dan beluistert, komt niet meer van buiten en is ook niet fysiek, zoals het ruisen van je oren. Het is geluid van de binnenwereld, het weven van de geesteswereld wordt ervaarbaar.

Goed uitgevoerde goede muziek kan helpen stilte hoorbaar en ervaarbaar te maken. Dat vraagt om de juiste instelling bij de luisteraar. Om stilte te ervaren in muziek, moet je je

overgeven aan die muziek. De zorgen van alledag laat je even helemaal los. Je weet wel dat straks, na de muziek, die zorgen weer terugkomen, maar dat laat je tijdens de muziek geen rol spelen; je komt los en stelt je open voor wat de muziek je vertelt. Dan kan stilte in de muziek het weven van de geesteswereld hoorbaar maken. Heel compact in enkele tellen gebeurt, waar je anders een grote bergwandeling voor moet maken.

Zo'n stilte hoor je vaak vóór het klinkende begin van de muziek. De musici concentreren zich en die concentratie delen zij met de luisteraar. Die stilte hoort al bij de muziek die eruit voort vloeit. De muziek 'hangt al in de lucht' en de musici maken alleen maar fysiek hoorbaar, wat het geestesoor al hoorde. Ook na

Hoog in de Sloveense bergen

afloop van de fysiek hoorbare muziek wordt het even heel stil. De laatste klank trilt nog door de lucht, maar dan wordt het helemaal stil om je heen.

In de mensenwijdingsdienst zijn dat twee belangrijke momenten: de ministrant steekt de kaarsen aan, dat gebeurt met grote aandacht en in zichtbare stilte. Hij loopt naar de sacristie, sluit de deur achter zich: het laatste fysieke geluid. Dan wordt de stilte hoorbaar en van daaruit vloeit de openingsmuziek voort. Het vraagt concentratie van de musici en aandacht van de luisteraar om de fysieke muziek op het juiste moment te laten ontstaan: te vroeg beginnen verbreekt de stilte, die dan kapot is en zinloos wordt; te laat inzetten geeft verslapping, verflauwing. Dan komt de muziek van de musici van het papier en niet vanuit de stilte, vanuit het geestesweven.

Na de laatste fysieke klanken moet de hoorbare stilte de ruimte krijgen. Ook dan geldt dat de priester niet te vroeg of te laat moet binnenkomen om het verbreken of verflauwen van de hoorbare stilte te voorkomen. In de situatie, waarbij de priester al in de cultusruimte is tijdens de muziek (het 'Leipziger model'), zal dat gemakkelijker gaan dan wanneer de priester achter de deur naar de muziek luistert en daardoor niet in dezelfde ruimte is als waar de muziek en de omvattende stilte klinken.

Stilte maakt open

Een heel bijzondere stilte in de muziek is de stilte tijdens de muziek. Muziek kan natuurlijk verstild klinken en dat is verwant aan de fysieke stilte, maar die fysieke stilte zelf heeft een heel eigen functie als brug naar het komende. De musicus en de luisteraar kunnen die stilte heel bewust beleven als een bewe-

ging, niet als een stilstand, een pauze, een rustpunt. Die stilte is alleen dan zinvol, als het hoorbare geestesweven ons door de open ruimte naar de volgende klank helpt. Ook daarbij kun je ervaren, dat een miniem te korte stilte je doet struikelen, een te lange stilte je in het luchtledige laat.

Hiervoor ging het over verstilde muziek. Dat is muziek die de stilte hoorbaar wil maken, die als het ware een bedding geeft aan de stilte. Die muziek klinkt na het Onze Vader op het innigste moment in de dienst. De muziek vormt één geheel met het gebed en klinkt liefst in hetzelfde ritme als het gebed. Zo ontstaat het moment in de dienst dat de verinnerlijking door het gebed, die ook een aspect is van de stilte zelf, doorklinkt door de muziek. Minder ervaarbaar is dat na het credo, als de muziek klinkt terwijl aan het altaar zichtbaar voorbereidingen worden getroffen voor het Offer. In die muziek heeft stilte doorgaans geen kernfunctie.

De openingsmuziek, met de hem omringende en doordringende stilte, begeleidt de mensen naar en maakt hen open voor de mensenwijdingsdienst, die in de stilte van de cultusruimte klinkt. De slotmuziek, die meestal vrijwel identiek is aan de openingsmuziek, maakt een tegenovergestelde beweging: hij verankert dat wat in de dienst geklonken heeft en beweegt weer naar buiten naar de wereld van alledag. De daarbij en daarna klinkende stiltes verdiepen de beleving van de mensenwijdingsdienst, die zo beter kan worden meegenomen naar het leven buiten de kerk.

De cultusruimte is vaak bij uitstek geschikt om deze stiltes - en de invulling ervan door de geesteswereld - te ervaren. Daarom ook zitten de musici achter in de ruimte: het zichtbaar maken van begin en eind van de stilte

In het begin is het stil, maar het zindert nog. Dan wordt het helemaal stil en later is het stiller dan stil.

meisje van 14 jaar over de mensenwijdingsdienst

ontneemt het geestesweven gemakkelijk zijn werking. In de concertzaal worden deze ervaringen veel moeilijker bereikt. De net niet helemaal geconcentreerde luisteraar verbreekt de stilte vaak met een onbedoeld fysiek geluid; de zichtbare bewegingen van musici hebben een voorspellende werking van wat komen gaat en verbreken daarmee de ervaring van de stilte. Hoe jammer is het niet als het beleven van verstillende, verdwijnende

klanken wordt verbroken door beweging van dirigent of musici om het daarna volgende forte-akkoord aan te geven en in te zetten.

Stilte maakt de mens open voor het ervaren van wat niet hoorbaar en zichtbaar is. Goede muziek programmeert die stilte voor de daarvoor open luisteraar, zoals ongerepte natuur ons het bestaan van de geesteswereld kan doen beleven.

Na de stilte komt muziek het dichtst bij het zeggen van het onzegbare.

Aldous Huxley

Er is een tijd om te zwijgen en er is een tijd om te spreken

door Marjolein te Pas (geestelijke in de gemeente Driebergen)

Naar het priesterseminarie gaan is als een tocht over bergen en door dalen. Op je pad kom je niet alleen seminarieliders, docenten en medestudenten tegen, maar vooral jezelf. Datgene waar je goed in bent kan, tegen je verwachting in, een struikelblok gaan vormen tijdens je scholing; dat waar je nooit een held in bent geweest kan onverhoeds tot wasdom komen. Hoogtepunten en dieptepunten zijn aan de orde van de dag en ondertussen vervolg je je te banen weg.

Zaad moet eerst sterven

Zo bereidde ik eens tussen de middag op mijn kamer in het seminarie een evangeliegedeelte voor. Die middag zou de docent de tekst met onze semestergroep bespreken. Ik verheugde me op de les. Mijn theologiestudie zorgde ervoor dat ik toch wel een voorsprong had op de rest van de groep bij het verklaren van de tekst.

In mijn kamertje deed ik een ontdekking toen ik het stuk nog eens doorlas. Iets wat ik tot dan toe nooit zo had gezien stond mij plotse-

ling voor ogen, een moment van doorzicht en die ervaring zorgde ervoor dat ik werkelijk in vuur en vlam stond. Vol enthousiasme stevende ik die middag op de docent af en verzocht hem nogal dringend mijn ontdekking in de les te mogen delen met hem en de groep. Bijster enthousiast reageerde hij niet; ik moest wachten, zei hij, tot het eind van de les, dan zou er misschien wat tijd en ruimte voor zijn. Wachten was en is niet mijn specialiteit. Dat

Een tocht over bergen en door dalen

uur heb ik nauwelijks iets gehoord en dus weinig opgenomen van wat er werd verteld. Ik lette meer op de klok en zag dat de wijzers eerst te langzaam, maar op het laatst veel te snel voortschreden. Vlak voor het einde van de les hield ik het niet meer uit en herinnerde de docent aan mijn verzoek. "Ach ja", zei hij, "dat is waar ook." Eindelijk kreeg ik gelegenheid te spreken, maar het lukte me van geen kant de goede woorden te vinden voor wat ik twee uur daarvoor zo diep ervaren had. Ik stamelde en stotterde maar wat. Ten einde raad probeerde ik ter verduidelijking op het bord te tekenen, maar toen ik mij omdraaide zag ik louter vraagtekens in de ogen van de docent en mijn studiekameraden. Geen wonder, want het leek nergens naar. Diep teleurgesteld en beschaamd deed ik er het zwijgen toe. Van binnen stormde het.

Veel later begon ik mij te realiseren dat een mens weliswaar een geschenk uit de hemel ontvangen kan, dat een dieper inzicht of plotselinge inspiratie onverwacht op je pad komen kan, maar dat zo'n gegevenheid tijd en ruimte nodig heeft en in een mens gelegenheid moet krijgen om te incarneren, te bezinken. Niet alles hoeft direct meegedeeld te worden aan (zoveel mogelijk) mensen. Doe je dat wel, dan bestaat het gevaar dat je ingeving alweer vervluchtigt en verwaait, voordat je hem goed en wel tot je door hebt laten dringen, voordat je het werkelijk beseft. Zaad dat gezaaid wordt, moet eerst sterven, voordat het ontkiemen, groeien en zich ontwikkelen kan. Moet iets dat van boven geboren is niet eerst in je geleefd hebben, voordat je het naar buiten brengt?

"Er is een tijd om te zwijgen en er is een tijd om te spreken", staat geschreven in het boek Prediker in het Oude Testament (Pred. 3: 7) en in de loop van de tijd ben ik, misschien wel tegen de (twitter) tijdgeest in, waarbij alles onmiddellijk met de hele wereld gedeeld moet worden, gaan geloven dat er veel wijsheid in deze tekst schuilt.

Een aantal jaren geleden luisterde ik naar een vraaggesprek met een wielrenliefhebber. De

man had een racefiets laten maken zoals de wielerverlegende Eddy Merckx die ooit had. Zijn ultieme droom was het om in zijn eentje op die beroemde 'oude stijl' fiets vanuit Italië terug te rijden naar zijn woonplaats in Nederland. Zijn jarenlang gekoesterde wens liet hij in vervulling gaan, maar het werd vanwege de bergen en dalen onderweg een tocht vol hindernissen. Hij zei dat hij een ontdekking had gedaan: "Het is misschien goed voor een mens en zeker voor mij, een tijdje flink af te zien, stil te worden en te zwijgen. Door de stilte welden er allerlei gedachten in mij op, waar ik normaal geen tijd voor heb of tijd voor vrijmaak. In de stilte begon ik te werken aan het verwerken... en nieuwe ideeën begonnen te rijpen."

*Aan U gewijd zijn lofzang en stilte
In het suizen van de wind
Wonderlijke Aanwezigheid
In Uw Woord
In de stem van Uw schepping
Richt mijn oren
En maak mij stil in mij.*

Dag Hammarskjöld

Uiterlijk en innerlijk zwijgen

In het Lukasevangelie staat een bijzondere tekst over een mens die 'een tijd van zwijgen en een tijd van spreken' mee moest maken. Ik doel op het verhaal over de priester Zacharias (zijn naam betekent: *God heeft zich herinnerd*). Zacharias en zijn vrouw Elisabeth waren al oud. Elisabeth was onvruchtbaar, zij hadden geen kinderen. Toen werd de oude Zacharias gevraagd om de oeroude reukofferdienst te verrichten in de tempel. Gezien de vele priesters werd een priester slechts één maal in het leven daartoe opgeroepen. Een wel heel bijzonder moment was het dus in het leven van deze oude man. Terwijl de menigte voor de tempel wachtte, zonderde Zacharias

'Zacharias en de engel', Rembrandt van Rijn

zich af in het heilige gedeelte van de tempel. Alleen was hij daar. In gebed verzonken stond hij aan het altaar, op de plaats waar hemel en aarde elkaar ontmoeten. Waar dacht hij aan op dat cruciale ogenblik? Aan het verdriet van de onvervuld gebleven kinderwens en het 'niet' in het leven? Daar aan het altaar, het grensgebied tussen twee werelden, verscheen plotseling een engel voor zijn blik. Hij schrok, maar de engel sprak tot hem: "Vrees niet Zacharias, je gebed is verhoord! Elisabeth, je vrouw zal een zoon baren en jij zult hem de naam Johannes geven. Vreugde zal je geheel vervullen... Hij zal groot zijn voor het aangezicht van de Heer."

Maar de oude Zacharias was niet in staat vreugde te voelen op dat moment. De plotse-linge geestelijke verschijning en de woorden uit de hemel drongen nog niet werkelijk tot hem door. Hij kon de boodschap eenvoudigweg niet bevatten. Diep geschokt was hij en 'vrees drukte op hem'. Verbijsterd en vertwijfeld stamelde en stotterde hij ten slotte: "Hoe kan ik dit begrijpen; in hemelsnaam, ik ben al oud?" Maar de engel vervolgde: "Ik ben Gabriël, die voor het gezicht van God staat; ik ben tot je gezonden om met je te spreken en

je deze boodschap te verkondigen. Zie, je zult verstomd zijn en niet spreken tot de dag waarop het gebeurt, omdat je geen vertrouwen hebt in mijn woorden. Zij zullen vervuld

Stilte is de rots waarop ik sta.

*De stilte tussen deze en de volgende adem-
stoot*

zou kunnen zijn - maar is nog niet - de dood;

*De stilte tussen twee minnaars, in ijle vlucht,
die noch het lichaam noch de ziel overbrugt;*

*De stilte tussen woord en woord
waarin waarheid wacht om te worden ge-
hoord;*

De stilte tussen wereld en wereld

waarin de eerste belofte lag verzegeld;

*De stilte van het hart tussen slag en slag
waarin ik zelf stilte ontmoeten mag.*

Stilte is de rots waarop ik sta.

*O, wanneer ik met mijn hand daarover ga,
mag dan het artesisch water gaan stromen
uit de donkere bron die ik zoek in mijn dro-
men.*

Judith Wright (1915-2000)

worden wanneer hun tijd gekomen is."

Negen maanden later werd het kind geboren, hij die de weg zou gaan banen voor de Heer. Toen Zacharias de naam van het kind opschreef, was de tijd rijp dat zijn mond geopend en zijn tong weer losgemaakt werd en hij sprak een lofzang (letterlijk: 'goede woorden') uit. Tussen de woorden van vertwijfeling aan het begin en de goede woorden aan het slot, werd Zacharias met stomheid geslagen. Hij zweeg om precies te zijn negen maanden lang. Die negen maanden dat hij niet spreken mocht of kon, lijken van buitenaf gezien een hard gelag; het resultaat van zijn wantrouwen en ongeloof. Door mijn belevenis op het seminarie en mijn ervaringen als priester in de loop van de tijd, vermoed ik dat zijn van hogerhand opgelegde zwijgen hem ook ruimte gegeven heeft voor het voltrekken van een innerlijk veranderingsproces, een metamorfose. De verstomming wordt voor Zacharias de gelegenheid om te werken aan het verwerken van zijn verdriet. Afzien is het en in de stilte sterven, voordat vertrouwen in hem kan opleven. In de geest van wat Dag Hammarskjöld in zijn dagboek noteerde: "Maak mij stil in mij"... om U te ontmoeten. Zoals de kiem die in de schoot van Elisabeth was gelegd negen maanden in de verborgenheid groeien mag voordat hij ter wereld wordt gebracht, zo heeft Gabriël een zaadje in het hart van Zacharias geplant, dat zich in diezelfde tijdspanne in stilte ontwikkelen kan.

In het Grieks zijn er meerdere woorden voor zwijgen. Gewoonlijk wordt het woord *siopao* in de bijbel gebruikt, wat 'niet spreken' betekent. Maar er is nog een woord voor zwijgen in het Grieks: *sigao*. Dit woord gebruikt alleen de evangelist Lukas en alleen hier. Het is een mysteriewoord dat zoveel meer betekent dan 'niet spreken'. *Sigao* is een heilig zwijgen: niet alleen de lippen blijven gesloten, maar ook de ziel komt tot zwijgen. Het is een uiterlijk en innerlijk zwijgen, waardoor zaad ontkiemt en tot wasdom komen kan.

Niet voor altijd moest Zacharias zwijgen, want er is een tijd van zwijgen, maar er is ook een

De stilte is geen tooi maar verborgenheid, niet tijdelijk en uiterlijk maar tijdloos en innerlijk. Zij is een eeuwige hymne. De lofzang, waardoor de bomen ruisen en de vogels zingen, die de mens aanheft in het luisteren. Zij paart zich aan vrede en gerechtigheid, overgave en dienstbaarheid, liefde en zuiverheid. Zij is bespiegeling die veel zwijgt en weinig spreekt. Zij is schoonheid, niet door lawaai of neonlicht aangetast. Zij is overvloed aan licht op de dag, overvloed aan duisternis in de nacht. Zij toont zich buiten in de seizoenen, binnen in het binnenhuis. Zij is volheid die ledigheid geeft. Zij zoekt als gezellin de eenzaamheid die ruimte geeft en leven laat, die vriendschap voedt en trouw bewijst.

Antoine Bodar in Gezellin van de stilte

tijd van spreken. Toen de tijd rijp was, openbaarde hij aan zijn omgeving in een lofzang goede woorden over God. In negen maanden tijd veranderde de oude Zacharias volledig zijn denken en doen. De schok en de schrik vormde hij stilzwijgend om in vreugde en liefde voor nieuw leven. Zoals Goethe verwoordt: "Das Verstummen, das Erstaunen bildet sich als Liebe fort" (het verstommen, het verbazen ontwikkelt zich tot liefde).

*Nu ik alleen maar stilte ben
en niets heb
en ook niets hebben wil
ervaar ik wat het is
vrij te zijn
als een mens
de goden gelijk.*

Claire vanden Abbeele

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding - van voor de geboorte tot na de puberteit - aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. In deze bijdrage laat Nelle Amons diverse grootouders aan het woord over wat zij aan het grootouder zijn beleven.

Grootouderschap in deze tijd: een nieuw beroep?

door Nelle Amons (gemeente Driebergen)

Hoe kun je de oeroude en toch nieuwe functie van grootouder, die je door je eigen of stiefkinderen toevallt, vormgeven? Welke valkuilen zijn er, als het gaat om het omgaan met eigen normen en waarden, bijvoorbeeld op religieus gebied, zodat je deze niet ontrouw wordt, maar toch niet in conflict komt met de ouders, verzorgers of stiefouders van je kleinkinderen? Hoe bepaal je je grenzen als de kleinkinderen zo veel bij je zijn dat het eigen kinderen lijken te worden? Wat doe je als er te pas en te onpas, net naar het uitkomt, aan je gevraagd wordt oppas te zijn en een negatief antwoord een lelijk gezicht oproept?

Toen mijn man en ik 26 jaar geleden grootouders werden, dachten wij naïef, dat dat alleen maar zou inhouden: plezier beleven aan en niet de verantwoordelijkheid hoeven dragen voor onze kleinzoon. Maar gaandeweg ondervonden we met vallen en opstaan, dat het grootouderschap in deze tijd inzet en bewustzijn vergt en dat je moet leren zodanige grootouders te zijn, dat de kleinkinderen én hun ouders echt iets aan je hebben. Om te weten te komen hoe anderen hun grootouderschap beleven en wat zij daarin tegenkomen, ga ik op bezoek in Uit-

hoorn bij Marijke en Gerard van Hulzen, oma en opa van inmiddels vijf kleinkinderen van drie dochters. Ook raadpleeg ik andere grootouders, die ik 'toevallig' tegenkom.

'De grootmoeder', Marc Chagall (1923), particuliere collectie

Bewustzijn en terughouding

Mijn eerste vraag aan Marijke en Gerard “Wat betekent het voor jullie, dat je grootouders bent?” roept direct al een tweeledig antwoord op. “Toen de kleinkinderen er eenmaal waren, was het leuk én we zijn blij dat we de functie van vervangende ouder op ons mochten en konden nemen. In het begin toen onze oudste een tweeling kreeg, hadden we veel zorgen. We zijn toen allebei ingesprongen, want onze dochter moest per dag zestien maal voeden (2 x 8 voedingen) en was ook niet erg stabiel in die tijd. Al snel kwamen de kinderen dan ook drie dagen per week bij ons logeren, zonder hun moeder, een situatie die tot hun derde jaar geduurd heeft.

Daardoor zijn de twee jongetjes half eigen kinderen geworden, wat er ook toe geleid heeft dat zij in aanraking kwamen met spelletjes, liedjes, spreken, verhalen waar thuis minder ruimte voor was. Hun moeder vond dat wel goed. Het bood een tegenwicht tegen het zo anders geaarde thuisklimaat, waar vanzelfsprekend ook de vader mede bepalend was.

Wij gingen ieder jaar twee weken met hen naar Vlieland, waar zij altijd zeer van genoten. Een van hen zei zelfs: ‘Ik wil tot mijn 18e ieder jaar met jullie naar Vlieland.’ De ander maakte de opmerking: ‘Kunnen we in de zomervakantie niet drie weken bij mama en drie weken bij jullie zijn?’ “

Het liefst doen de jongens de hele dag spelletjes met opa en oma. Dat zou kunnen duren van ‘s morgens acht tot ‘s avonds bedtijd, maar dat is een beetje te veel van het goede. Als er een tv- wens geuit wordt, zet Gerard wel eens een natuurdocumentaire klaar, maar vaak komt het er dan niet eens van hem te bekijken. “Het feit dat het dus mag, tv-kijken, stilt kennelijk de honger al voldoende”, zegt hij. Schilderen, knutselen, eindeloos kaarsen trekken, breien met oma en beeldjes maken op het atelier van opa wint het ruimschoots.

Marijke en Gerard merkten wel dat zij te maken kregen met normen en waarden, maar dat ging op den duur vanzelf goed, want ‘bij oma en opa is het nu eenmaal anders dan bij

ons’, zei hun dochter eens. Nu wonen de kinderen veel verder weg, ze zijn nu tien. Er begint een nieuwe spannende fase, waarin opa, oud-leerkracht van de vrijeschool, tweemaal per vijf weken met hen zal werken. Zij leren namelijk moeilijk en zitten op het speciaal onderwijs. De ene keer zal de bijles bij de kinderen thuis zijn en de andere keer bij Marijke en Gerard. Maar met religieuze vragen komen ze altijd bij oma en opa!

De middelste dochter heeft een meisje van zeven, dat ook graag bij haar grootouders is. Haar moeder vindt dat prima en dus gaat ze regelmatig met hen op stap. De jongste dochter heeft twee kinderen, een van veertien maanden en een van drie jaar, snelle en intelligente kinderen. Met hen, met de tweeling en met de kleindochter van zeven zijn er veel tripjes naar Artis en naar de geitenboerderij in het Amsterdamse bos.

Marijke: “Of je de ruimte krijgt als grootouders om met je kleinkinderen iets te kunnen doen, of om iets aan hen te kunnen overbrengen van jouw normen en waarden en op religieus gebied, hangt mede af van de partners van je kinderen. Want de kleinkinderen mogen niet in een spagaat belanden tussen thuis en opa en oma’s huis. Spreken, liedjes en bijvoorbeeld een gang naar de kinderdienst, Adventsfeest of Paastuintje of Michaelefeest: de ouders moeten er achter kunnen staan.”

Bij Marijke en Gerard vinden de ouders van de kleinkinderen het wel prima of gemakkelijk, dat oma en opa bepaalde aspecten van de opvoeding verzorgen, omdat zij het zelf minder belangrijk of lastig vinden daar aandacht aan te besteden. Gerard: “Bij ons laat de jongste dochter het religieuze in de opvoeding zelfs aan ons over, vertrouwt ons dat toe. Want zelf weet zij dat niet zo goed vorm te geven.” Een paar dingen zijn erg belangrijk: “Grootouderschap vraagt bij voortduring bewustzijn en terughouding, je moet de vragen afwachten. Eigenlijk is er maar één heel belangrijk criterium: de kinderen moeten er zich lekker bij voelen. Zij moeten dat wat opa en oma met

hen ondernemen, leuk vinden. Maar jij, als grootouder, moet ook je eigen grenzen kennen en niet op alle vragen klakkeloos ja zeggen", voegt Marijke nog toe.

Andere grootouders

Een oma: "Ik loop met mijn kleinzoon in het bos. Plotseling vraagt het kind, dat thuis eigenlijk nooit hoort over onzichtbare wezens: 'Oma, vertel eens wat over kabouters.' Hoe wist het kind dat ik zat te popelen om alle verhalen die ik kende te kunnen vertellen?"

*In jou strome licht dat je vervullen kan.
Ik begeleid zijn stralen met de warmte van
mijn liefde.
Ik denk uit het diepst van mijn blijde denken
aan wat zich in je hart beweegt;
gedachten om je te sterken,
gedachten om je te dragen,
gedachten om je te verlichten.
Ik wil op je levensschreden richten
al mijn blijde gedachten,
opdat zij zich verbinden met je levenswil,
zodat die zich vindt in sterkte
overal
en steeds meer
door zichzelf*

Rudolf Steiner

Dezelfde oma had een kleindochter, die heftige driftbuien kon hebben. Als haar moeder de wanhoop nabij was, belde ze haar eigen moeder wel eens. Dan zei oma de spreuk 'In jou strome licht...', ook al woonde haar driftige kleindochter op 50 km afstand. En vrijwel altijd gebeurde het dan, dat er na korte tijd een telefoontje kwam: "Het is weer over, ze is weer rustig."

Vaak las deze oma ook sprookjes voor, uit alle werelddelen. Haar kinderen kregen daar vroeger nooit genoeg van en ook haar kleinkinderen blijken er intens van te genieten. Bovendien, kinderen uit alle gezinnen vinden

sprookjes heerlijk, al worden ze nog zo rationeel opgevoed.

Een grootvader: "Volwassenen kunnen zich iets voorstellen bij 'stiefopa', kinderen gelukkig niet. Voor hen ben je gewoon opa, hoogstens vragen ze zich na een aantal jaren af waarom ze drie opa's hebben. Ik heb het enorme voorrecht om vijf kleinkinderen te hebben zonder zelf ooit kinderen gehad te hebben. Het is een wonderbaarlijke ervaring. Als je oud wordt, begin je dingen los te laten en daardoor ruimte te scheppen om nieuwe dingen te zien, om dingen anders te zien, met verwondering, dank zij het voorbeeld van de kleinkinderen.

Het is prachtig je te laten meetrekken in de begripswereld van een kind. Een wereld waar humor nooit cynisch is, waar het absurde het leukst is en je kunt lachen om niks, waar dezelfde grap na tien keer vertellen de elfde keer nog leuker is dan de eerste (behalve voor papa en mama), waar rare geluiden en gekke gezichten een vorm van verbondenheid zijn. Verwondering over een pissebed die zich oprolt, doelbewust en geconcentreerd in een doos een huisje van mos en takjes bouwen voor de pissebedden die je verzameld hebt. Onze kleinkinderen zullen zich heel weinig herinneren van ons en alle leuke dingen die we met ze doen in deze eerste jaren van hun leven. Maar ik vermoed dat er een 'geheugen van de ziel' is, waarin geen herinneringen opgeslagen worden, maar wel zielservaringen, zoals het gevoel dat je er toe doet, dat je het waard bent om aandacht te krijgen, dat je belangrijk genoeg bent om serieus genomen te worden. Ik hoop dat na alles wat deze kleinkinderen ons gegeven hebben en voortdurend geven ik iets aan hun 'geheugen van de ziel' mag bijdragen."

Nog een grootmoeder aan het woord: "Binnen zeven jaar had ik vijf kleinkinderen, alle vijf gewenst, het mysterie van zwangerschap en geboorte was in ieder gezin merkbaar. Ik voelde altijd van te voren, dat er een kindje

*'Oude man geleid door een kind',
Rembrandt van Rijn*

wilde gaan komen. Ik las dan spreuken en bad voor de weg die het zou moeten gaan. De bevallingen duurden lang. Steeds maar verbinding zoekend met de engel, ging ik als grootmoeder mee door het geboorteprocess. Uren heb ik tijdens de bevallingen gebreid, appeltaart gebakken, gebeden. Nooit zal ik de momenten vergeten, waarop ik mocht zien dat mijn kind nu zelf ouder was geworden. Ik zag omhulling, maar soms ook wel angst voor de verantwoordelijkheid.

Ja, ik ben gaan oppassen! Met grote regelmatig, vaste afspraken. Het betekende overgave aan de baby, terughoudendheid naar de

ouders. Opeens behoorde ik tot de mij nog onbekende groep oppasgrootouders.

Ik voel een grote dankbaarheid dat vier kleinkinderen jaar na jaar de vrijeschool binnengedruppeld zijn, maar ik heb er nooit op gezinspeeld of er op aangedrongen. Met schilderen, vertellen, breien en de jaarfeesten hadden zij al bij het oppassen en logeren kennis gemaakt, dat werd toen voor hen heel gewoon. Vaak zongen wij samen 'Engel van mij, zorg steeds voor mij'. Wellicht heeft Hij er voor gezorgd, dat zij op de vrijeschool kwamen. Eén kleinkind woont met zijn ouders in een ander werelddeel. Daar skype ik mee, om hem te zien en te horen welke woordjes hij nu kan zeggen, een liedje met hem te zingen, piano voor hem te spelen. Zijn vader is moslim, mijn dochter is opgegroeid op de vrijeschool en heeft de jeugdwijding ontvangen.

Zijn er valkuilen? Ik werd mij bewust, dat ik aan mijn kleinkinderen goed wilde maken, wat ik met mijn kinderen niet goed heb gedaan. Ik leer meer los te laten. Nu ik me bewuster word van het eens afscheid moeten nemen van hen, wordt het voor mij steeds belangrijker me we-

zenlijk met hen bezig te houden. Elke keer is het de vraag hoe ik dat vorm kan geven, ik blijf daarin in ontwikkeling. Ik hoef hen niet op te voeden, maar ik kan me, doordat ik me bewust ben van een geestelijke wereld, wel intens met hen verbinden, voor nu en voor later."

Stefanus en het lichaam als tempel

door Wilma Bos (geestelijke met emeritaat)

Kerstmis is ingekaderd in twee herdenkingen. Op 24 december kijken we naar het verleden, naar het allereerste begin van de menselijke geschiedenis op aarde. Het is de dag waarop we traditioneel Adam en Eva gedenken. Op 26 december staat een naam in de heiligenkalender die verwijst naar de gevolgen, die de komst van Christus op aarde voor de mensen heeft.

Stefanus was de eerste mens die stierf voor zijn geloof, ongeveer negen maanden na de dood van Jezus Christus op Golgotha. In het bijbelboek de Handelingen van de Apostelen beschrijft Lukas, hoe er al direct in de eerste tijd na Jezus' dood en opstanding spanningen ontstonden. Tussen de joden die zich wél met Christus hadden verbonden en hen die de aansluiting niet hadden gevonden, tussen de joden en niet-joden, maar ook tussen de christenen onderling. Er waren bijvoorbeeld de zogenaamde 'hellenisten', die als jood sterk beïnvloed waren door de Griekse cultuur. Zij lazen de bijbel (er was nog geen Nieuw Testament) in de Griekse taal en spraken ook onderling Grieks. Dit in tegenstelling tot de 'Hebreeën', die zich streng aan de Hebreeuwse tradities hielden. Filippus, één van de apostelen, was zo'n hellenist (zie Joh. 12: 20 e.v.).

Verpletterd door aardezwaarte

In de Handelingen wordt beschreven (in hoofdstuk 6 en 7) hoe de twaalf apostelen uit de kring van de hellenisten zeven mannen kozen, om hen bij te staan in het verbreiden van de heilsboodschap. De belangrijkste van deze zeven was Stefanus. Al deze mannen hadden een sterke geest, maar Stefanus in het bijzonder kwam in de filosofische en theologische discussies, die vaak met hun tegenstanders plaatsvonden, altijd als winnaar uit de strijd. Hij wordt beschreven als een mens vol wijsheid, doordrongen van de Heilige Geest. Dat leverde hem een groot aantal vijanden

op, die naar manieren zochten om hem op een andere manier te verslaan, wanneer dat met het woord niet lukte.

Zoals ook met Jezus was gebeurd, werden zijn woorden verdraaid, zodat hij van godslastering kon worden beschuldigd. Valse getuigen werden opgeroepen en hij werd voor de Hoge Raad gebracht. De beschuldiging luidde: hij heeft gezegd dat Jezus de tempel zal verwoesten en de door Mozes gegeven wet wil veranderen. En dan begint Stefanus te spreken en "allen die in de Raad zitting hadden, richtten de blik op hem en zagen zijn gelaat als het gelaat van een engel." (Hand. 6:15).

In een indrukwekkende redevoering herinnert hij alle aanwezigen aan de belangrijkste gebeurtenissen uit de Joodse geschiedenis en de goddelijke leiding die daarin telkens opnieuw zichtbaar werd, maar ook hoe het Joodse volk steeds weer in opstand gekomen was tegen God en de door Hem gezonden dienaren en hoe ten slotte 'de Rechtvaardige' verraden en gedood was. Hij begint bij Abraham, Izaäk en Jakob, spreekt over de geschiedenis van het Joodse volk in Egypte en de uittocht geleid door Mozes, de veertig jaren in de woestijn, de gave van de Tien Geboden en Gods verschijning aan Mozes. Hij herinnert hen eraan, dat het Joodse volk in de woestijn op Gods aanwijzing een draagbaar heilighdom had gebouwd. Nadat het volk zich met Gods hulp in Israël had kunnen vestigen, had Salomo als eerste een tempel gebouwd. "Maar", voegt Stefanus toe, "de Allerhoogste woont niet in wat men met handen maakt, gelijk de profeet zegt: 'De hemel is mijn troon, de aarde een

'De steniging van Stefanus', Rembrandt van Rijn (1625), Musée des Beaux-Arts Lyon

voetbank onder mijn voeten; wat voor huis zult gij voor mij bouwen, zegt de Heer, of is er een plaats waar ik rust? Heeft niet mijn hand dit alles geschapen?" " (Hand. 7:48-50, citeert Jesaja 66:1).

Stefanus weet heel goed, dat deze woorden zijn vijanden niet zullen overtuigen, maar hen in tegendeel nog bozer zullen maken, uit onmacht dat ze zijn woorden niet kunnen weerleggen. En in de wetenschap, dat zijn laatste uur heeft geslagen, heft hij zijn ogen op naar de hemel en spreekt: "Zie, ik aanschouw de hemelen die zich openen, en de Zoon des Mensen staande ter rechterhand Gods." Zijn toehoorders beginnen te schreeuwen, zij houden hun oren dicht en hij wordt door een woedende menigte naar buiten de stad gesleept. Daar wordt hij gestenigd, de voorgeschreven straf voor godslastering. Stervend spreekt Stefanus woorden uit, die herinneren aan twee van de kruiswoorden van Jezus in

het Lukasevangelie: "Heer Jezus, ontvang mijn geest", en "Heer, reken hun deze zonde niet toe." Zijn vrienden begraven hem met groot verdriet.

Bij steniging worden van alle kanten scherpe stenen naar de veroordeelde geworpen, tot dat die helemaal is bedolven. Wanneer hij niet sterft aan de verwondingen die de geworpen stenen op zijn lichaam veroorzaken, dan sterft hij ten slotte aan het gewicht. De zwaarte van de aardse materie verplettert hem.

Door alle engelrijken heen

Op het eerste oog kan het merkwaardig lijken dat dit verhaal van Stefanus in de tijd zo dicht bij Kerstmis staat. Wonderlijk genoeg kunnen we misschien juist door het motief van de steniging een verbinding maken. Kerstmis heeft als motief het feit, dat een goddelijk wezen als mens tussen mensen wil leven. Het epistel vanaf de derde Kerstdienst laat ons beleven

dat Christus het aardelichaam 'verkoren' heeft, waarin hij wil wonen en dat hij tot zijn thuis wil maken. En wel met een duidelijk omschreven intentie: het overwinnen van de werking die de tegenstandersmachten in de loop van de tijden op het mensenwezen hebben gehad en die de wezenlijke verbinding van de mens met zijn goddelijke oorsprong verloren had doen gaan. Hij is gekomen om de mens in de ziel te genezen van illusies en om te zorgen, dat zijn waarnemingen verlost worden van de eenzijdige gebondenheid aan de fysieke, aardse wereld. Hij wil de waardigheid van de mens als evenbeeld van God herstellen van binnenuit, door zelf mens te worden.

Aan de geboorte van Christus in een aards lichaam is een lange weg vooraf gegaan. Om als geestelijk-goddelijk wezen niet het lichaam te verbranden of zelf door de aardse materie verpletterd te worden, moest hij op zijn weg van de Vader naar de aarde één voor één door alle engelrijken gaan, steeds meer van zijn almacht en grootsheid offerend. We kunnen van die weg iets terugvinden in het invoegsel van de Kersttijd na het offer in de mensenwijdingsdienst, waarin de namen klinken van de engelrijken. De engelen waren getuigen van deze offerweg, die tegelijkertijd een poort opende voor een nieuwe verbinding van de mens met de hemelen, tot aan de Vader toe. Deze waarneming wekte iets op dat engelen eigen is: zij zongen in liefdevolle en bewonderende aanschouwing van zijn offer. En de mens kan nu vol vreugde zingend de omgekeerde weg gaan, door alle engelrijken heen naar zijn werkelijke oorsprong.

Het menselijk lichaam als huis van God

De tempel die gebouwd was door Salomo en Hiram was in zijn verhoudingen een waar beeld van het menselijk lichaam als goddelijke schepping. Hij moest een herinnering zijn voor de mensen aan hun eigenlijke opdracht, namelijk om zelf als aardemens tempel voor God te zijn. Jesaja had al voorspeld, dat de uiterlijke schoonheid van de tempel niet moest

afleiden van het wezenlijke, zie het citaat hierboven dat Stefanus uitsprak. Jezus had dat in zuivere vorm voorgeleefd; in hem was het aardse en het hemelse harmonisch verbonden. Dit toekomstideaal, dat voor iedere mens bereikbaar is geworden, had de tempel als historisch gebouw overbodig gemaakt. Dat bedoelde Jezus toen hij over de tempel zei: er zullen dagen komen waarin geen steen op de andere gelaten zal worden; alles zal worden afgebroken (Lukas 21:6).

Deze tempel was overigens de derde tempel in Jeruzalem; de tempel van Salomo was enkele eeuwen na zijn ontstaan vervangen en uitgebreid. Deze tweede tempel was, ongeveer vijftig jaar vóór Jezus deze woorden uitsprak, door Herodes de Grote vervangen door een derde. Jezus' woorden werden in het jaar 70 historische werkelijkheid, toen de tempel in de confrontatie tussen de Joden en de Romeinen door een brand werd verwoest. In de tweeduizend jaar daarna is er nooit meer een tempel voor de joodse eredienst gebouwd.

Toen Stefanus sprak, was die tempel er nog en zijn woorden en die van Jezus negen maanden eerder moesten wel als godslastering klinken in de oren van hen, die de ware betekenis van de tempel uit het oog hadden verloren. Zij hadden niet kunnen herkennen dat voortaan ieder menselijk lichaam weer tempel en Gods huis op aarde kon zijn.

Stefanus stierf, zijn lichaam verpletterd door de zwaarte van de materie, als beeld voor het onontkoombare feit, dat iedere mens ooit moet sterven, omdat ons fysieke lichaam maar een beperkte tijd kan leven. Maar hij stierf in de zekerheid, dat het menselijk wezen in zijn waardigheid is hersteld door Christus' leven en sterven in een mensenlichaam. Met Kerstmis vieren we een nieuwe geboorte, maar een geboorte die zowel het leven in een aards lichaam als ook het sterven een nieuwe dimensie geeft.

Arie Willem Boogert

door Siegwart Knipenga (geestelijke in de gemeente Alkmaar)

Arie en Christiane Boogert

Arie Boogert, geboren op 26 januari 1933 en geestelijke in de Christengemeenschap vanaf 12 juli 1959, is in Den Haag in het Bronovo-ziekenhuis na een korte ziekteperiode overleden op 4 september 2013.

Hij wordt als eerste kind in Bandoeng (Java) geboren. Daar groeit hij ook op. Met het uitbreken van de oorlog wordt zijn vader van het gezin gescheiden en wordt hij met zijn moeder en jongere zuster in een kamp ondergebracht. Hier maakt hij jaren door met vermoedelijk aangrijpende indrukken en ontbering tot aan de bevrijding. Zonder zijn vader, die deze jaren niet overleefde, gaat de dertienjarige Arie met zijn moeder en zijn jongere zuster naar Nederland, waar zij het leven opnieuw opbouwen in Voorburg.

Arie doorloopt zijn schooltijd in Wassenaar en neemt op eenentwintigjarige leeftijd het besluit naar het priesterseminarie in Stuttgart te gaan. Hij moet daar een goede tijd hebben gehad. Bij mijn vraag in die jaren, hoe het daar toeling, kwam het antwoord: "Het is de

mooiste tijd van je leven."

Omdat die jaren toch pas de voorbereiding op de latere werkelijkheid zijn, heb ik mij afgevraagd, wat hem toen zo sterk aansprak. Was het de inbreng van de stichters van de Christengemeenschap die daar zijn leraren waren, of ook de diversiteit van zijn wijdingsgroep? Die bestond naast hem uit een Duitser, een Engelsman, een Nederlandse die naar Zwitserland werd uitgezonden en twee Zuid-Amerikanen waarvan de ene in Brazilië ging werken en de ander in Argentinië. Deze twee gegevens: de inhoudelijke kwaliteit en de verbinding met andere culturen, zouden twee hoofdmotieven van zijn leven blijven. Hij heeft immers veel geschreven en zijn leven leidde hem door vier werelddelen waar hij in vier talen werkte.

Na zijn wijding begint hij in 1959 zijn werk in Hamburg. Daar vindt hij ook zijn vrouw Christiane. In 1962 komt hij naar Nederland in Den Haag, de stad die waarschijnlijk zijn eigenlijke thuis is geweest. Na zestien jaar wordt hij naar Zeist uitgezonden en keert op zijn achtenveertigste jaar weer in Den Haag terug. Na een kort verblijf in Sydney, Australië, gaat hij rond zijn zestigste jaar naar Denver, Noord-Amerika en zes jaar later naar Boston. Van daaruit werkt hij ook in het Franstalige Montreal. Na twaalf jaar Amerika volgt zijn emeritaat en in 2008 keert hij naar Nederland terug.

Kijk je naar een ritme in deze jaren van zijn levensloop dan domineert daarin het getal twaalf of een veelvoud daarvan. Geen ander ritme springt er mijns inziens zo duidelijk uit. Zelfs bij zijn intrede in de Nederlandse kring van geestelijken is hij de twaalfde. Nu hebben getallen ook een geestelijke kwaliteit. Het getal twaalf heeft de waarde van alles wat in zichzelf afgerond en volmaakt is. Veel in het leven van Arie Boogert kan tegen die achtergrond worden gezien. Je kreeg geen half werk van hem en dat verwachtte hij ook van ande-

ren. We hebben in hem een markante geestelijke gehad die zijn grondwaarden kende en vertegenwoordigde

Arie Boogert: bruggenbouwer

door Tom Rosenberg (gemeente Zeist)

Op een dag kwam Arie bij me met een vraag: "Regelmatig krijg ik de vraag naar een spreuk voor de kinderen. Ik schrijf er dan maar een op. Kunnen we daarvoor niet een boekje maken?" En zo begon een samenwerking, die resulteerde in de eerste uitgave van *Spreuken en gedichten voor kinderen* in 1975. Een boek dat typerend was voor uitgeverij Christofoor en later in een uitgebreidere vorm verscheen en dit najaar weer herdrukt wordt.

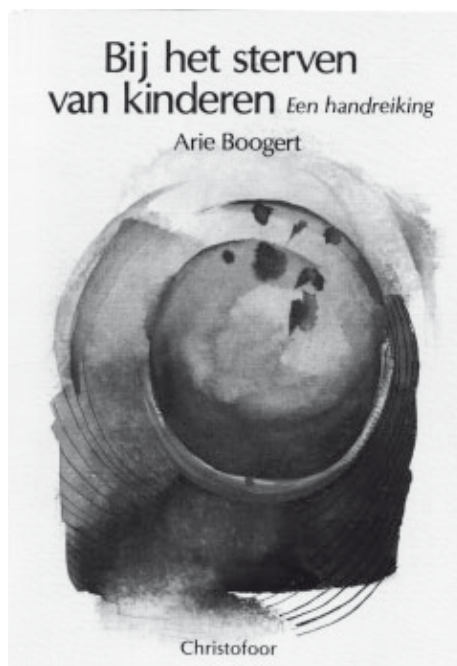
Dit boek typeerde de manier waarop Arie werkte. Er kwam een vraag op hem af, hij verbond zich ermee, probeerde daar een antwoord op te geven en iets te realiseren. Arie had een heel eigen, uitgesproken mening over de dingen en daarbij hoorde, dat hij wars was van dogma's. Ieder woord, iedere zin legde hij op een weegschaaltje. Is dit wel het juiste woord, maar vooral: begrijpen mensen die de Christengemeenschap niet kennen wat er staat? In alle teksten die hij redactioneel bekeek, maar vooral ook in zijn eigen boeken, kwam dit naar voren. Als hij twijfelde raadpleegde hij specialisten. En er waren er veel die hem graag hielpen.

Arie was een echte 'schriftelijke verkondiger'. Dat kwam misschien wel het beste naar voren in zijn boek *Bij het sterven van kinderen* uit 1981. Een boek dat door de vele praktische hulp die het bood al gauw door veel leerkrachten en pastorale werkers gebruikt werd. Het boek is te vinden op een aantal officiële boekenlijsten.

Arie probeerde bruggen te bouwen en contacten te leggen, zowel mondeling als via de boeken, altijd weer vanuit de meest spirituele thema's van de Christengemeenschap. Hij deed dat in zijn boeken, maar vooral ook in de

relatie die hij met de mensen om hem heen onderhield. Op het gebied van de uitgeverij had hij intensief contact met de auteurs en vertalers en wist hen steeds op een bijzondere manier te enthousiasmeren. Zo ontstond vanaf de start om Christofoor heen een kring van mensen die de uitgeverij graag hielpen en droegen.

Bij de start van uitgeverij Christofoor in 1975 waren Koos Knijpenga en Arie meteen bereid zich voor deze schriftelijke verkondiging in te zetten. Altijd kon ik voor overleg bij Arie terecht, die dit werk vol enthousiasme en met een enorme kracht naast zijn taak als geestelijke deed tot zijn vertrek naar Australië. Zo hielp Arie bij de opbouw van een uniek fonds, waarvan de religieuze literatuur de kern vormde die de andere boeken, tot de jeugd- en prentenboeken toe, doordrong. Voor de uitgeverij was Arie jarenlang een onmisbare steun. Ik durf te schrijven, dat zonder zijn niet aflatende energie er geen Christofoor geweest was.

Boeken

Geboren worden en sterven

Hoe de kleine engel op de aarde kwam
Hilda Herklotz, ill. Janneke Rosenbrand
Uitg. Aan de tijd 2013, 38 p., € 17,50

door Marianne de Nooij (geestelijke in de gemeente Amsterdam)

Het verhaal van Hilda Herklotz over de kleine engel, die er vol verlangen vanuit de hemel naar uit ziet om op aarde geboren te worden, is dit jaar eindelijk verschenen in het Nederlands, vertaald door Els IJsselmuiden. Janneke Rosenbrand maakte er nieuwe illustraties bij en het resultaat is een prachtig prentenboek, dat heel geschikt is als kraamcadeau.

Waarom ik dit verhaal zo belangrijk vind, is echter niet alleen omdat het beeldend weer-

geeft hoe een mens op aarde geboren wordt; ook niet omdat het in een diepere laag tevens een verhaal over de schepping van de aarde is. De lotgevallen van de kleine engel hebben in mijn eigen gezin zeer hun nut bewezen wanneer er een sterfgeval was. Dat komt door die twee korte zinnen, die de grote engel spreekt wanneer hij de kleine engel eindelijk toestemming geeft om over de regenboog naar de aarde te gaan: "Geef mij je vleugels maar, ik bewaar ze tot je terugkomt." En even verderop: "En vergeet niet om weer terug te komen!"

Wanneer er een dierbare rondom ons gezin was overleden, vertelden we de kinderen met veel details over hoe bijvoorbeeld opa eens na lang wachten zijn vleugels achterliet bij de grote engel en vanuit de hemel als een klein kindje naar de aarde kwam. Opa groeide op,

ging naar school, ging werken op kantoor en trouwde met oma. Papa werd geboren en later de andere kinderen, wat waren opa en oma blij met hen! Met oma maakte hij mooie reizen toen hij klaar was op kantoor. En toen werden jullie geboren; dat was een groot geluk voor opa, hij was zo trots op zijn kleinkinderen. En nu, nu is hij hier op aarde gestorven, hij gaat weer terug naar het hemelhuis om zijn vleugels op te halen, die de grote engel al die tijd voor hem zorgvuldig heeft bewaard.

Op vergelijkbare wijze klonk aan de vooravond van elke kinderverjaardag in ons gezin het levensverhaal tot dan toe van het kind van wie we de geboortedag gingen vieren.

De platen in dit prentenboek zijn heel mooi uitgevoerd. Zelf vind ik er echter ook veel voor te zeggen om een verhaal of sprookje zo te vertellen, dat het kind de eigen innerlijke beelden vrij kan ontvouwen. De platen in het prentenboek kun je dan als verteller zelf gebruiken als inspiratiebron. Mijn mening: dit boek mag niet ontbreken in de boekenkast van ouders, grootouders en andere opvoeders, zoals peuter- en kleuterleid(st)ers en kinderopvang begeleid(st)ers. Maar ook: verloskundigen, kraamverpleegkundigen, hospice- en verpleeghuiswerkers, stervensbegeleiders en wie er verder maar met geboorte en dood te maken krijgt. En krijgen we dat eigenlijk niet allemaal?

Bestaat Sinterklaas?

Sinterklaas en het geheim van de nacht

Pieter van der Ree

Uitg. Christofoor 2012, 64p., €9,95

door Claartje Wijnbergh (gemeente Zeist)

Er is een verrassend boekje verschenen, dat ik iedereen kan aanraden om te lezen. Het heet 'Sinterklaas en het geheim van de nacht' en is geschreven door Pieter van der Ree. Het begint met de vraag: waar komt het Sinterklaasfeest eigenlijk vandaan? De schrijver noemt vele bronnen en hij vertelt ook waar op de wereld zoiets als een Sinterklaasfeest gevierd wordt. Hij besluit dit gedeelte met de vraag: bestaat Sinterklaas of bestaat hij eigenlijk niet? Om een antwoord te vinden vertelt de schrijver twee persoonlijke ervaringen: een uit zijn

kindertijd, zoals velen van ons die ongetwijfeld kennen en een uit de tijd waarin hij voor architect studeerde. Het woonhuis was in die tijd zijn thema en er kwam toen bij hem de gedachte op: is het huis een beeld van het menselijk lichaam? Er volgen gedachten over kindertekeningen, kunst enz. Deze gedachten leiden op hun beurt tot een volgende vraag: in hoeverre speelt de verbinding met de kosmos, de hemel, een rol bij het bouwen van een huis? De lezer wordt vervolgens tot in het verre verleden gevoerd om deze vraag te kunnen benaderen.

De vraag 'waarom zetten we onze schoen?' beantwoordt de auteur met het beeld van de schoen waarop wij onze levensweg gaan. De vele gebruiken, die deel zijn van het Sinterklaasgebeuren, worden allemaal genoemd en laten ons zien hoe rijk dit feest is. Natuurlijk wordt ook aandacht besteed aan Zwarte Piet, waar zoveel over te doen is geweest de laatste jaren. We lezen over de vele gedaantes waarin de knecht van Sint ten tonele verschijnt en ten slotte wordt er vanuit de geesteswetenschap

en de gezichtspunten van Rudolf Steiner licht op de figuur van de Zwarte Piet geworpen. Ook het nachtleven en de geschenken uit de 'hemel' komen daarbij aan de orde.

Tenslotte wordt het Sinterklaasfeest gezien als een mooie oefening om oog te krijgen voor de ander en als een uitmuntende gelegenheid voor groot en klein om te leren schenken. Al met al een kostelijk boekje, dat veel mooi weergegeven tekeningen en reproducties bevat, waar ik met dankbaarheid in lees!

Ontvangen boeken

Van Uitgeverij Christofoor kreeg *In beweging* toegestuurd een exemplaar van het boek van Judith von Halle 'En als Hij niet was opgestaan' (2013), € 22,50. De auteur vertelt vanuit haar innerlijke ervaringen over de historische gebeurtenissen op Golgotha. Peter Tradowsky vult dit aan met beschouwingen over het begrijpen van het opstandingslichaam.